
ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ
W BYDGOSZCZY
STUDIA PEDAGOGICZNE z. 30

JAN ŻEBROWSKI

KODEKS PEDAGOGICZNY CELESTYNA FREINETA

1. Rys biograficzny C. Freineta

Celestyn Freinet Człowiek Legenda, jeden z najwybitniejszych współczesnych pedagogów – nowatorów francuskich, znany i uznany, o międzynarodowym rozgłosie, urodził się we wsi Gars w pogodnej i słonecznej Prowansji (na południu Francji) 15 października 1896 roku. Przeżył 70 lat. Pochowany został w rodzinnej wsi (zmarł 6 października 1966 roku w Vence).¹ Był dzieckiem biednej, wielodzietnej rodziny chłopskiej i do końca życia pozostał wierny swojemu środowisku, z którego wyniósł m.in. umiejętność współżycia z przyrodą, pracowitość i zdrowy rozsądek. Wciągnięty w wir I wojny światowej (1914-1918) powrócił z niej do domu z przestrelonymi płucami, jako inwalida bez żadnych szans na odzyskanie zdrowia. Dwudziestoletni Celestyn zdecydował: „Jeżeli mam żyć tak krótko, to przynajmniej chcę zrobić coś pożytecznego”. Podjął pracę jako niewykwalifikowany nauczyciel w małej, dwuklasowej szkole wiejskiej w Bar-Sur-Loup, oddalonej o 60 km od Nicei, która stała się wkrótce kolebką wielkiego Ruchu Pedagogicznego Nowoczesnej Szkoły.

Freinet szybko zrozumiał, że w dotychczasowym systemie edukacyjnym trzeba dokonać zmian od podstaw. Zmian tych upatrywał nie tylko w poprawie sytuacji materialnej szkół i nauczycieli, ale nade wszystko w samych pedagogach i stosowanych metodach pracy. W 1926 roku wpadł na pomysł zastosowania drukarni w pracy szkolnej, a w rok później wydał książkę *Drukarnia w szkole*, prezentującą jego ówczesne poglądy na nowoczesną szkołę.²

W latach 1934-1935 korzystając z pomocy rodziny i przyjaciół kosztem olbrzymich wyrzeczeń zbudował w Vence niewielką prywatną szkołę z internatem, która stanowiła jego twórcze laboratorium. W szkole tej wspólnie z żoną Elizą

realizowali oryginalną koncepcję pedagogiczną.

C. Freinet był eksperymentatorem na skalę światową, kontynuatorem postępowych tradycji walki nauczycieli ludowych o szkołę dla dzieci wiejskich. Zalicza się go do przedstawicieli naturalizmu pedagogicznego, wywodzących swoje poglądy z russoizmu. Działalność pedagogiczną C. Freineta można (a chyba i należy) wiązać z progresywizmem europejskim.

Spośród 71 prac, jakie wyszły spod pióra Freineta, pozycje zwarte i artykuły, na szczególną uwagę zasługują:

1. *Drukarnia w szkole*
2. *Zarys psychologii stosowanej w wychowaniu*
3. *Wychowanie przez pracę*
4. *Nowoczesna Szkoła Francuska*
5. *Gawędy Mateusza*
6. *Niezmiennie prawdy pedagogiczne*

Przedmiotem rozważań w tym artykule będzie ostatnia z wymienionych książek.

2. Niezmiennie prawdy pedagogiczne

Niezmiennie prawdy pedagogiczne (tytuł oryginału *Les Invariants pédagogiques*) stanowią w twórczości pisarskiej Freineta pozycję o charakterze szczególnym. Jak pisze Halina Semenowicz, „Syntetyzuje ona jego poglądy na rolę nauczyciela-wychowawcy w procesie nauczania i wychowania, zwracając uwagę na stosunek do dziecka”.³

Praca ta ukazała się dwukrotnie, po raz pierwszy jako samodzielna broszura w kolekcji Biblioteki Nowoczesnej Szkoły BEM w Cannes w roku 1964, a następnie w formie dodatku do książki *Pour l'école du peuple* w wydawnictwie Maspéro, w Paryżu w 1969 roku.⁴

Zawarte w tej rozprawie rozważania dotyczą: natury dziecka, jego reakcji, technik nauczania i oceny pracy ucznia. Ujął je Freinet w trzydzieści twierdzeń, które nazwał niezmiennymi prawdami pedagogicznymi. Twórca *Gawęd Mateusza* proponuje nauczycielom zastanowienie się i udzielenie sobie odpowiedzi na pytania umieszczone po każdym twierdzeniu. Zestaw odpowiedzi pozwoli uświadomić nauczycielom, jakimi są pedagogami – tradycyjnymi, czy też wychowawcami w pełni nowoczesnymi.

Od chwili ukazania się *Niezmiennych prawd pedagogicznych* Celestyna Freineta, zwanych przez autora Kodeksem Pedagogicznym, minęło trzydzieści lat. Powstaje pytanie, które spośród nich zachowały nadal swoją aktualność. W tym

celu prześledzimy kolejne wskazania C. Freineta.

Grupa pierwsza niezmiennych prawd pedagogicznych dotyczy natury dziecka: obejmuje trzy prawdy: 1 – „Dziecko ma taką samą naturę jak człowiek dorosły”. Nie ma różnicy w naturze między ludźmi dorosłymi a dziećmi, istnieje ona tylko w stopniu rozwoju; prawda 2 brzmi: „Być większym – nie znaczy być wyższym”. C. Freinet proponuje usunięcie z klas szkolnych katedr, które tworzą niebezpieczny dystans dzielący ucznia od nauczyciela. Prawda 3 głosi: „Zachowanie się dziecka w szkole jest uwarunkowane jego konstytucją psychofizyczną i stanem zdrowia.” Freinet zaleca dokładne poznanie uczniów, wniknięcie w przyczyny np. ich nieodpowiedniego zachowania. Zaleca nauczycielom rozsądne i łagodne postępowanie, co niewątpliwie wpłynie na poprawę atmosfery w klasie.

Kolejne wskazania tego pedagogicznego dekalogu dotyczą reakcji dziecka. Prawda 4 głosi: „Nikt – zarówno dziecko, jak i dorośli – nie lubi, żeby mu cokolwiek narzucać.”

Do nauczycieli należy stworzenie takiego systemu pedagogicznego, w którym dziecko będzie miało możliwość wyboru drogi, którą pragnie posuwać się ku przodowi. Rola wychowawcy sprowadza się tylko do służenia pomocą w razie potrzeby. Nowa pedagogika stwarza dzieciom pełną swobodę wypowiedzania się, możliwość własnej inicjatywy w obrębie zespołu. Nauczyciel stosuje słowa zachęty do pracy, rezygnuje świadomie z przymusu i dominacji. Prawda 5 (ściśle koresponduje z 4): „Nikt nie lubi stać w szeregu, bo oznacza to bierne podleganie cudzym rozkazom.” C. Freinet optuje za uczeniem w życiu szkoły świadomej dyscypliny, niezbędnej w społecznym współżyciu. Dzieci dobrze prowadzone rozumieją potrzebę takiej dyscypliny, akceptują ją i stosują, same ją organizują, gdy odczuwają taką potrzebę.

Prawda 6: „Nikt nie lubi być zmuszanym do jakiegokolwiek pracy, nawet jeśli mu się nie wydaje szczególnie nieprzyjemna. Przymus działa paraliżująco.”

C. Freinet jest przeciwny surowym rozkazom, jakie wydają nauczyciele lub rodzice dzieciom, chcąc je zmusić do biernego posłuszeństwa, niezbędnego – zdaniem dorosłych – dla dobrego wychowania. Autorytatywne rozkazy nauczycieli powodują niekiedy różne fobie, anoreksję i głębokie kompleksy u uczniów. Właściwe postępowanie pedagogiczne wychowawców eliminuje lub łagodzi takie stany.

Prawda 7: „Każdy woli sam wybrać sobie pracę, nawet jeśli wybór wypadnie niekorzystnie.”

Freinet proponuje, by nauczyciele stworzyli dzieciom warunki do wybrania sobie pracy, do decydowania o terminie i rytmie jej wykonania.

Prawda 8: „Nikt nie lubi działać na próżno, to znaczy wykonywać czynności robota, podporządkowywać się myślom zaprogramowanym, w których sam nie bierze udziału.”

Każda działalność szkolna, zwłaszcza lekcyjna, musi być umotywowana, świadoma i celowa.

Prawda 9: „Praca powinna być umotywowana”.

Praca, którą wykonują nasi uczniowie, winna być należycie umotywowana, umiłowana, taka, którą się lubi.

Prawda 10: „Koniec ze scholastyką” i prawda nr 10 bis: „Każda jednostka pragnie sukcesu. Niepowodzenie jest hamulcem, niszcycielem zapału i werwy”.

Zgodzić się należy z Freinetem bez zastrzeżeń, że każde dziecko powinno mieć okazję do jakiegoś sukcesu. Nauczyciel niech zrezygnuje z roli cenzora a stanie się opiekunem, zawsze gotowym do pomocy dzieciom.

Wybitny nowator pisze, że „Nasza pedagogika jest pedagogiką pracy. Jej oryginalność leży w tym, że stworzyliśmy, wypróbowaliśmy i upowszechniliśmy narzędzia i techniki pracy (...)”.⁵

Część III *Niezmiennych prawd pedagogicznych* dotyczy technik nauczania.

Prawda 11 głosi, że „(...) doświadczenie po omacku stanowi naturalną i powszechną drogę działania.”

Autor powołuje się na swój *Zarys psychologii*, który stanowi podstawę jego nowoczesnej pedagogiki i stwierdza, że drogą do zdobycia prawdziwej kultury jest doświadczenie poszukujące.

Prawda 12: Pamięć, której szkoła tradycyjna przypisuje tak ważną rolę, jest tylko wtedy cenna i wartościowa, gdy wiąże się z doświadczeniami poszukującymi i gdy służy życiu.

Freinet ze smutkiem konstatuje, że całe nauczanie szkoły tradycyjnej opiera się na pamięci, a egzaminy oceniają wyłącznie wiadomości przyswojone pamięciowo.

Prawda 13: „Przyswajanie wiedzy odbywa się, wbrew temu, co się nieraz sądzi, nie poprzez wyuczanie reguł i prawideł, lecz poprzez doświadczenie”.

Trafna jest konstatacja C. Freineta, że reguły i prawa są owocem doświadczenia, bo inaczej są tylko formułami bez wartości.

Prawda 14 – dotyczy sposobu rozumienia inteligencji. Freinet definiuje inteligencję jako zdolność wchłaniania doświadczeń. Im bardziej jednostka jest wrażliwa na doświadczenia, tym szybciej się rozwija, co znajduje odbicie w jej postępowaniu.

Prawda 15: „Szkoła kształci tylko jeden rodzaj inteligencji abstrakcyjnej” (...).

Autor *Gawęd Mateusza* wymienia inne rodzaje inteligencji, jak: inteligencja rąk, artystyczna, poznawcza, twórcza, polityczna, społeczna i wskazuje na ich niezwykłą przydatność we współczesnych społeczeństwach. Rozwijają się one najczęściej poza szkołą i uniwersytetem.

Prawda 16: „Dziecko nie lubi słuchać wykładu ex cathedra”. Lepsze efekty dydaktyczne przynoszą samodzielne działania uczniów (np. wywiady, czytanie, wybieranie i porządkowanie materiałów źródłowych).

Prawda 17: „Dziecko nie odczuwa zmęczenia przy takiej pracy, która związana jest z jego życiem i jest niejako funkcjonalna”.

W szkole tradycyjnej lekcje trwają 40 minut, a następnie są 10-minutowe przerwy. W szkole Freineta dzieci pracują bez przerwy od godz. 8³⁰ do 11³⁰ i taki czas zajęć uważa się za normalny; są one pochłonięte bez reszty pracą, która je pasjonuje.

Prawda 18: „Nikt, ani dziecko, ani dorosły nie lubi kontroli i kary, które zawsze odczuwa się jako ujmę dla swej godności osobistej, szczególnie wtedy, gdy odbywa się publicznie”.

Freinet zaleca zmianę stosunku nauczyciela do wysiłku ucznia. Nauczyciele w szkołach tradycyjnych poszukują w pracach uczniów braków, niedociągnięć, a nie tego, co jest dobrze wykonane. Poczucie niższości i winy, jakie uczeń w takiej sytuacji przeżywa jest głęboko poniżające. Stanowi to z pewnością jedną z zasadniczych przyczyn niepowodzeń szkolnych, a nawet wstępu do szkoły. Rola wychowawcza nauczyciela powinna się ujawnić w szczególności w pomocy uczniom w uzyskiwaniu osiągnięć i unikaniu błędów. Freinet podkreśla dobitnie, że jedyną wartościową postawą w pedagogice jest postawa wspierająca.

Prawda 19: „Stopnie i lokaty są zawsze błędem”.

System ocen i lokat w szkole ciągle jest najskuteczniejszym środkiem sankcji i współzawodnictwa. Jednakże trudno zmierzyć i ocenić zrozumienie, myślenie, pokonywanie trudności, inwencję, sens artystyczny, naukowy czy historyczny. Te operacje intelektualne (i nie tylko) pozostają poza zasięgiem tradycyjnej oceny szkolnej.

Prawda 20: „Mówcie jak najmniej”?

Kto sumiennie pracuje, ten nie mówi, stwierdza Freinet (i chyba ma rację).

Prawda 21: „Dziecko nie lubi pracy zbiorowej, lecz indywidualną lub w obrębie spółdzielczej wspólnoty”.

Każda jednostka powinna zachować maksimum swej indywidualności, służąc nią wspólnej sprawie.

Prawda 22: „Porządek i karność są w klasie konieczne”.

Freinet uznaje tylko taki porządek, który jako prawdziwa technika życia uotywowanego jest pożądanym przez samych uczniów. Porządek i karność w Nowoczesnej Szkole wynikają z właściwej organizacji pracy.

Prawda 23: „Kary są zawsze błędem. Są one dla wszystkich upokarzające i nigdy nie odnoszą zamierzonego skutku. Są co najwyżej złem koniecznym”.

Pracować należy tak, aby kary stały się niepotrzebne.

Prawda 24: „Nowe życie w szkole zakłada współdziałanie – tzn. zarządzanie życiem i pracą w szkole przez jej użytkowników, razem z nauczycielami”.

Freinet zaleca wspólną – uczniów i nauczycieli – pracę w spółdzielni szkolnej. Nauczyciel powinien być jej najlepszym członkiem.

Prawda 25: „Przeludnione klasy są zawsze błędem pedagogicznym”. Freinet za najważniejszą funkcję szkoły uważa ukształtowanie z dziecka człowieka jutra, „moralnego, uspołecznionego pracownika, świadomego swych praw i obowiązków i dostatecznie odważnego, by je wypełnić, wychowanie dziecka na człowieka inteligentnego, badacza, twórcę, matematyka, muzyka, artystę”.⁶ Szkoła nie może być bezimiennym tłumem. Klasy nie powinny liczyć więcej jak 20-24 uczniów. Wskazania te w pełni potwierdziła praktyka pedagogiczna wielu krajów, w tym także Polski.

Prawda 26: Wielkie kombinaty szkolne doprowadzają do anonimowości nauczycieli i uczniów. Są więc błędem pedagogicznym i hamulcem postępu. Twórca Nowoczesnej Szkoły uważa, że dla modernizacji i sukcesu szkoły niezbędne jest tworzenie szkół o pięciu, sześciu klasach oraz podział wielkich kombinatów szkolnych na mniejsze jednostki pedagogiczne.

Prawda 27: „Przyszły ustrój demokratyczny przygotowuje się przez demokratyczne wychowanie. Arbitralny system szkolny nie może wychować przyszłych obywateli-demokratów”.

Prawda 28: „Nie można wychowywać bez okazywania szacunku. Poszanowanie godności osobistej uczniów, którzy nawzajem szanują swoich nauczycieli, jest jednym z pierwszych warunków odnowy szkoły”.

C. Freinet stwierdza zasadnie, że stare przysłowie zalecane dorosłym jest w całości ważne w klasach nowoczesnej szkoły francuskiej: „Nie czyni drugiemu, co tobie niemiłe. Czyni to, co chciałbyś, aby tobie czynili”.⁷

Prawda 29. Francuscy nauczyciele nowatorzy – chociaż nie tylko – spotykają się z opozycją reakcji pedagogicznej. Z prawdą tą trzeba się liczyć, pisze C. Freinet, gdyż nie można jej ani uniknąć, ani naprawić. Autor stwierdza, że nauczyciele modernizujący swoje dydaktyczne i wychowawcze działania często są narażeni na protesty ze strony rodziców (a nawet władz oświatowych), krytyki, zrządzenia i zniewagi. To jest cena, jaka płacą za postęp, usiłując iść na czele, usiłując być prawdziwymi, szlachetnymi wychowawcami ludzi.

Prawda 30: „Optymistyczna wiara w życie”.

Wiara w życie – według Celestyna Freineta – będzie, przy próbach zastosowania omówionych tu niezmiennych prawd pedagogicznych, nitką Ariadny, która zaprowadzi nas do wspólnego celu: „do ukształtowania z dziecka przyszłego człowieka”.⁸

3. Próba syntezy

Koncepcja pedagogiczna Freineta wyrastała i rozwijała się pod wpływem bardzo różnorodnych przesłanek, w szczególności o charakterze społecznym.⁹ Jej założenia i kształt rzeczywisty wypracował Freinet w ciągu wielu lat. W swej istocie jest to szkoła dla ludu, a prawdy niezmiennie, które sformułował, kieruje do rodziców i nauczycieli, zwłaszcza młodych, pragnących sukcesów pedagogicznych swoich uczniów, nauczycieli twórczych, poszukujących. Przemyslenia Autora dotyczą pracy z uczniami w okresie wczesnoszkolnym. Są głęboko podbudowane wiedzą psychologiczną. Ściśle korespondują z 25 prawdami psychologicznymi, które ustalił C. Freinet, wchodzącymi w skład *Zarysu psychologii stosowania w wychowaniu*.

Freinet wyodrębnił trzy naturalne fazy rozwoju psychicznego, które trzeba uwzględniać w pracy z każdą jednostką i podczas konstruowania systemu oświatowo-wychowawczego:

I faza – szukanie po omacku: obejmuje okres od narodzin dziecka do początków wczesnej edukacji szkolnej;

II faza – tzw. urządzenie się w otaczającym świecie; dziecko dysponując już pewnym zasobem doświadczeń po swojemu porządkuje teren własnego życia i działania;

III faza – dominuje zabawa – praca, a potem praca – zabawa; jest to okres dojrzewania jednostki do podstawowych zadań życiowych i społecznych.¹⁰

Kodeks pedagogiczny C. Freineta (owych 30 niezmiennych prawd) wyrósł z krytyki metod tradycyjnej szkoły, werbalnej, sformalizowanej, krępującej rozwój i wolność dziecka. Przepojony jest głębokim zrozumieniem i szacunkiem dla osobowości i godności dziecka, jego potrzeb i dążeń; odwołuje się do spontanicznej aktywności i świadomej dyscypliny wynikającej z dobrze zorganizowanych i umotywowanych działań. Istota wskazań pedagogicznych C. Freineta polega przede wszystkim na zespoleniu ekspresji osobistej dziecka z różnymi formami pracy indywidualnej i zbiorowej, na kierowaniu myśli wychowanków ku przyszłości, na budzeniu potrzeby osiągnięć i optymizmu, na umiejętności wyrażania swojego uznania kolegom czy dorosłym.

Szkoła powinna rozwijać wszystkie podstawowe środki swobodnej ekspresji: ustną, pisemną, graficzną, manualną, muzyczną, fizyczną. Twórczość dziecka równa się jego twórczemu działaniu. Pozwala to na realizację celów zarówno poznawczych, kształcących, estetycznych i wychowawczych, a nawet terapeutycznych.¹¹

Otwartość nauczycieli i uczniów w szkołach typu freinetowskiego sprzyja idei integracji Europy. Zadaniem pedagogów u schyłku XX wieku jest przygotowanie ludzi do życia i uczestnictwa w życiu społeczeństwa globalnego.¹² Wszystkie nasze

działania przenikać winno myślenie humanistyczne¹³ stanowiące podstawę wychowania dla pokoju, idei tak bliskiej twórcy koncepcji Nowego Wychowania.

Aktualność prawd pedagogicznych głoszonych przez Celestyna Freineta – mimo upływu czasu – potwierdziło życie. Współcześni nauczyciele (w tym także polscy) są w znacznie lepszej sytuacji niż ich francuscy koledzy przed trzydziestu laty. Mogą swoim uczniom zaproponować zabawki i gry edukacyjne, urządzenia do audiowizualnej prezentacji danych m.in. episkopy, rzutniki pisma, przezroczy, panele komputerowe, ekrany projekcyjne w różnych wymiarach czy zestawy tablic do pisania. Ukazało się wiele wydawnictw encyklopedycznych adresowanych do uczniów i nauczycieli.

W 1991 roku w książce *Zawód wychowawcy i kierunki jego specjalizacji* napisałem, że twórczość nauczyciela-wychowawcy przejawia się w postawie innowacyjnej i niekonwencjonalnym podejściu do funkcji pedagogicznej, w samodzielnym rozwiązywaniu zagadnień praktycznych i modyfikowaniu własnych sposobów działania, w oferowaniu wyborów stymulujących aktywność wychowanków poprzez dialog, otwartość i spotkania z nimi.¹⁴

Twórcze czerpanie z pedagogiki freinetowskiej otwiera duże możliwości unowocześniania treści, metod i organizacji pracy w szkołach polskich, w szczególności uczy korzystania z szeroko pojętej współczesności¹⁵, więzi szkoły z życiem i rozwijania zainteresowań i zamiłowań dzieci i młodzieży szkolnej.

Poczucie odpowiedzialności świadomie działającego Wielkiego Pedagoga Nowatora w edukacji humanistycznej, to jedna z cech jego postaw. Celestyn Freinet w sposób twórczy łączył konieczności, powinności i potrzeby w spójny system, kierując się uniwersalnymi wartościami ogólnoludzkimi. Wszystko to świadczy o ciągłej aktualności *Niezmiennych prawd pedagogicznych* i potrzebie ich znajomości przez polskich nauczycieli, zwłaszcza szczebla propedeutycznego.

PRZYPISY

¹ A. Lewin: Tryptyk pedagogiczny: Korczak – Makarenko – Freinet. Warszawa 1986, NK, s. 101; E. Freinet: Naissance d'une pédagogie populaire. Paris 1976, Librairie Francois Maspéro.

² Por. C. Freinet: O szkołę ludową. Pisma wybrane. Wrocław Ossolineum, 1976, tłum. Halina Semenowicz: Droga życiowa Celestyna Freineta (pióra Elizy Freinet), s. XXXIV.

W dacie ukazania się książki „Drukarnia w szkole” istnieją drobne różnice czasowe. E. Freinet pisze, że ukazała się ona w 1926 roku, prof. A. Lewin podaje w „Tryptyku pedagogicznym” że w 1927, s. 105.

- ³ C. Freinet: O szkołę ludową. Pisma wybrane, op.cit., s. 223. Traktat „Niezmienne prawdy pedagogiczne” jako samodzielną pozycję książkową wydało PSAPF. Otwock 1993.
- ⁴ C. Freinet: O szkołę ludową, op.cit.
- ⁵ Tamże, s. 236.
- ⁶ Tamże, s. 247-248.
- ⁷ Tamże, s. 250.
- ⁸ Tamże, s. 251.
- ⁹ A. Lewin: Tryptyk pedagogiczny, op.cit., s. 109.
- ¹⁰ Tamże, s. 114.
- ¹¹ Tamże, s. 121.
- ¹² R. Gerlach, E. Podoska-Filipowicz (red.): Szkoła i nauczyciel a integracja Europy. Bydgoszcz WSP, 1993, s. 5.
- ¹³ Por. S. Kunowski: Podstawy współczesnej pedagogiki. Warszawa 1993, Wyd. Selezjańskie:
R. Miller: Proces wychowania i jego wyniki. Warszawa PZWS, 1966.
- ¹⁴ J. Żebrowski: Zawód wychowawcy i kierunki jego specjalizacji. Warszawa WSiP, 1991, s. 165.
- ¹⁵ Por. Wasyl A. Suchomliński: Sto rad dla nauczyciela. Warszawa 1987. Por. także, T. Kotarbiński: Traktat o dobrej robocie. Warszawa 1965.